

torrons, / e lepolies»; «del parlador / tart se'n partixen / --- / tots ab usura, / e fan segura / mercaderia: / si d'alegria ['sèsam'] / donen *torrons*, / speren capons; / si granyons, fava, / demanen esclava / ---» (vv. 4990, 5417). En altres nades recollides a Girona al 1507: «a les monges *torrons*, / confits que sien bons», «alagrau-vos companyons / que'l vicari fa *torrons*», «verga ha infantat / Jesús, qui per nós és nat: / aportau-li dels *thorrons*» (NCL. LXV, 159, 92.2, 92.6). En el *Libre de St. Sovi* no sabem en quina forma figurava, car s'han perdut les receptes d'això en la versió més antiga, el ms. de Bna. (en el ms. de Val. sembla haver-n'hi quedat alguna, amb la forma «*torrons* a malalts», NCL. cxv, 220.67). Colon hi afegeix encara *toró* en un ms. del S. xv, i *torrons* a Val. 1487 i a Igualada 1521.

En castellà la documentació també és des de bastant antic, si bé raja menys abundosa que en català: només una vegada en un clàssic, un entremès de Cervantes i en un parell d'autors tardans del S. XVIII o XVII; figura en un dicc. de rims de 1475 sense definició; això sí definit per Nebrixa «*turrón de miel* etc.: crustum» i en particular en un gastrònom i un lèxic molt plens de vocabulari nostre, de gent que visqué molt a Val., Covarrubias (1611); i la primera dada, que és la del *Arte Cisoria* del mig valencià Enric de Villena (a. 1423): «*turrones*, nuégados, obleas, letuarios e tales cosas» (ed. 1879, p. 45).

No deixa de cridar l'atenció que no la recullin la gran majoria dels diccionaris cast., car no hi entra en la lexicografia comuna fins al *DAut.*, que com sempre copia Covarrubias. No es pot assegurar si en castellà és calc, o bé manlleu, del català; però tant el detall que les dades hi són més escasses que en cat., com el fet que parlant de torrons, allí com pertot, es refereixin tan sovint al P. Val., li dona peu de sobres: Cervantes parla del *turrón alicantado*; hi ha un refrany castellà recollit per Rdz. Marín: «*turrón* de Jijona / pera mi persona, / *turrón* de tablilla, / para mi boquilla».

Quant als altres països, salta pertot a la vista que és manlleu del cat. En portuguès *torrão* no és gaire conegut: Figueiredo ni tan sols el registra, diverses persones de Coïmbra, Porto, Guarda no en sabien res (1956); no n'hi ha dades fins a 1813; i tant aquesta dada, com altres tres del S. XIX, parlen del *torrão de Alicante*, que és també el que consta venut en tres localitats del Sud. En italià apareix primerament a Nàpols, en la forma *terrone*; allà també això mateix el 1873; i *torrone* apareix el 1736 en Salvioni, amb la definició «mele di Spagna, che è di bianco --- confezione fatta di mandorle ---»; tots els diccs. etim. estan d'acord en l'origen hispànic i introduït a Nàpols durant el temps del Magnànim: és clar, doncs, el manlleu del català. Els sards també els anomenen *turrónis di Alikánti*, amb l'acostumada sardització de la *o* catalana com a *u*, i allí el manlleu del català salta a la vista (MLWagner, *DESdo*. II, 536); *torró* a l'Alguer, *BDLC* XIII, 262.

A França, a desgrat de l'abundor de dades que faci-

lita el FEW (XIII, 108, 109), tot tardà; el *TdF* dona com a primer ex. el *tourroun de Barcelouho*, la primera dada oc. és de 1785, és localitzada només a Marsella i el Roergue. I com a francès només consta des de 1739, amb l'explicació «*tourron*: sorte de pâtisserie qui se fait en Espagne». Qui negui l'evidència de l'origen català, pertot, no fa més que traïr els seus prejudicis, com Wartburg i el mateix Colon (ni aquest es pot estar de reconèixer que no s'entén el perquè dels distinguos del seu mestre).

L'article *TURRÓN* del meu *DCEC* (una mica ampliat en el *DECH*) és el primer on la història i l'etimologia d'aquest mot van ser estudiades detingudament; amb documentació i en forma crítica. Demonstrant la procedència catalana del mot, arreu, i la probabilitat que sigui derivat de *TERRA*.

Ja hi vaig posar ben de relleu que l'aparició de la forma *terronets*, repetida, en una dada de les més antigues del mot, segurament la més antiga, junt amb les modernes de la pronúncia amb *te-*, introduïa una novetat d'importància cabdal en el problema de l'etimologia del mot. Aquestes pronúncies ara les podem comprovar amb gran amplitud: el napol. *terrone* dels Ss. XVII i XIX és també important, hi ha calabrés *tirruni* (Rohlf, *Tre Calabrie*, s. v.) i altres formes semblants a It. (Battisti, Alessio). Notem que de totes les dades no catalanes, són les italianes les més valuoses, com a pertanyents al nivell alhora més popular i més antic: la vida en comú dels dos exèrcits a Nàpols en el temps del Magnànim; i allà la forma que tenim, és en *te-*.

A València és *torró* la forma avui usual a la ciutat (ningú no hi diu *turró* amb *u*, J. G. M., 1935), i no pas *terró* (J. G. M., 1958), i també Martí Gadea escriu *torrons* en *T. y M. de la T. del Xè* (I, 187), però dona *terró* en el seu diccionari, i és la que prefereix el costumista suecà Bernat i Baldoví, en un article de 1859 sobre les *terroners*, important per a la descripció de les classes de torrons. I ara heus aquí totes les formes que tinc documentades localment: *turróns* Bna., *StPolM*, Girona (1910 ---);¹ *torrons* mall. [*DFgra.*]; *AlcM* diu que *tařó* només és de la pagedia de Mallorca; però es queda curt, perquè, dins el terme suburbà de Palma, el 1964 N'Arbona i jo vam sentir el nom de la possessió *Cas tařoné*.

En el Nord valencià hi ha *tařó* a Castelló de la Plana (*AlcM*), a l'Alcora hi ha un *Mas del teřoné* (1961), i a Ares del Mestre el venedor de dolços a la Festa Major l'anomenaven *tařoné*. En cat. occid. sento anomenar un *tařoné*, a Segarra, a un que a Claret venia torrons d'Agramunt; a la Vall d'Àger fan «cagar» *tarró* de la «trunca» per Nadal (com ho fèiem del tíó a Bna. en els anys 1910-20), Porcioles (*Folkl. d'Àger*, p. 27);² i dos textos, en el parlar local de Tamarit de Llitera, posen tots dos *tarrons* (p. p. JoVallverdú, *Serra d'Or*, juny-jul. 1970). En fi, el Ross., ens prometien a JSebPons i a mi, a Corbera de Dalt, fer-nos menjar *tařús* (1960). En el món del llenguatge popular i local hi ha, doncs, enorme difusió i fins majoria de la forma en *te-*. Almenys franca majoria en les zones de